

Tromsøs samiske historie: hva sier forskningsfronten?

Kari Aga Myklebost, nestleder Den norske historiske forening (HIFO)

Randi Rønning Balsvik, leder HIFO Tromsø

Per Pippin Aspaas, sekretær HIFO Tromsø

I debatten omkring en eventuell innlemming av Tromsø kommune i forvaltningsområdet for samisk språk, står historiske spørsmål sentralt. Debatten har vært intens, for ikke å si amper, både i lokalavisenes leserinnleggspalter og på ulike blogger og debattfora på nett.

Usakligheter har haglet begge veier. Blant annet er det blitt hevdet at samene historisk sett ikke har noe med Tromsø kommune å gjøre, med unntak av noen svenske flyttsamer som før i tiden pleide å ta med reinflokkene sine til Tromsdalen og gjøre sommeroppholdsstedet sitt til en turistattraksjon. Det samiske nærværet i Tromsø er ifølge slike argumenter et nytt fenomen, skapt av etableringen av universitetet i 1968 og samepolitiske revitaliseringsprosesser i tiårene som fulgte. Historisk forening i Tromsø arrangerte nylig et rødvinnsseminar hvor vi inviterte erfarne forskere til å belyse spørsmål knyttet til Tromsø og det samiske fra ulike synsvinkler. Møtet ble avholdt på Studenthuset Driv 9. mars, og samlet rundt 120 deltakere. Målet med arrangementet var ikke å ta stilling i debatten for eller i mot en utviding av det samiske forvaltningsområdet, men å formidle hva som er forskningsfronten i dag. Her er en oppsummering av det som kom fram på det møtet.

Stedsnavnsperspektivet

Aud-Kirsti Pedersen, førsteamanuensis i nordisk språk og spesialist på navnegransking, var første innleder i panelet. Hun pekte på at samiske stedsnavn innenfor dagens kommunegrenser er godt dokumentert. Rektor og språkforsker Just Qvigstad publiserte i 1935 en oversikt over ca 820 samiske stedsnavn fra Tromsø. Disse var i hovedsak samlet inn på 1890-tallet. Samisk var da fortsatt et levende språk i flere sjøsamiske bygder på Kvaløya og på fastlandet, men som følge av fornorskningspolitikken har språket dødd ut eller gått sterkt tilbake. Likevel har også senere innsamlinger, utført av Stine Benedicte Sveen og av Samisk språksenter i Lakselvbukt (Gáisi giellaguovddáš, etablert 2004), dokumentert at mange samiske stedsnavn fortsatt er i muntlig bruk i flere bygder innenfor dagens kommunegrenser. Et generelt trekk, ikke bare i Tromsø kommune, men også ellers i landsdelen, er at de samiske navnene på bosettinger i liten grad innlemmes på offisielle kart. Således finnes det 7287 norske navn på Statens kartverks kart over kommunen, i kontrast til bare ett kvensk og 193 samiske stedsnavn. De samiske navnene er nesten utelukkende lokalisert til fjell og vidde, mens tettbygde strøk navngis på norsk. Slik Pedersen ser det, bidrar dette til å sementere et inntrykk av at det samiske er noe som har med reindrift å gjøre, mens de tallmessig overlegne, fastboende sjøsamene blir visket ut av historien. For øvrig opplyste Pedersen om at lov om stadnamn fra 1991 ikke krever at en kommune skal være del av forvaltningsområdet for samisk språk for å skilte på samisk i tillegg til norsk. Det er altså full anledning til å skilte med samiske navn uten å gjøre samisk til offisielt språk i kommunen. Formålet med lov om stadnamn er at navnene skal tas vare på som kulturminner. Én måte å gjøre det på, er at det offentlige bruker ulike navn aktivt, hva enten disse er samiske, kvenske eller norske.

Det arkeologiske perspektivet

Reidar Bertelsen, professor i arkeologi og medforfatter av flerbindsverket *Tromsø gjennom 10 000 år*, hadde fått i oppgave å belyse samisk nærvær med utgangspunkt i arkeologien.

Bertelsen presiserte at han mest har forsket på norrøne samfunn langs den nordnorske kysten, men det historiske faktum at to folk hele tiden har levd side om side her, gjør at man ikke kan studere den ene etniske gruppen uten å erkjenne samvirket mellom gruppene. Det er ikke

alltid så klart hvilken av de to gruppene man har å gjøre med, når man graver fram en bosetting fra middelalder eller nyere tid. Å samholde slike funn med de få skriftlige kildene som finnes, er ofte fånyttet. Det vil også være uredelig å regne alle spor man er i tvil om for norske og bare telle de man er sikre på som samiske. Når det gjelder Tromsøya er utgravningene få, men sporene finnes og viser at det ikke bare er utkantene av kommunen som har tallrike samiske kulturminner. At samene trakk seg unna, eller ble skjøvet vekk fra selve øya etter byvedtaket fra 1794, er ikke overraskende. Men det er meningsløst å hevde at tilstedeværelsen av samer i Tromsø kommune er av nyere dato, understreket Bertelsen. Det meningsløse understrekes ytterligere av den erkjennelsen moderne forskning har kommet fram til når det gjelder opprinnelsen (tilkomsten) av etniske grupper. Tamreindrift er en ung næringvei for samer, mens den sjøsamiske bosettinga går så langt tilbake som vi kan se en kulturell kontrast mellom samers og nordmenns forløpere.

Befolkningsstatistikerens perspektiv

Gunnar Thorvaldsen, professor i historie og leder av Registreringsentralen for historiske data, ga en kildekritisk vurdering av hva folketellinger kan si om etnisitet. Han understreket også det problematiske med skattelister og annen befolkningsstatistikk som grunnlag for tilskrivning av etnisitet. (Dog begynte man i 1875 også å telle folk som befant seg midlertidig på et sted, noe som demmet godt opp for underregistreringen fra tidligere tider.) Etnisitet ble tidlig et element i folketellingsmaterialet, uten at det ble skrevet noen instruks til ”tellekorpset” om hvordan de skulle definere hvem som var samisk og hvem som var norsk. Individuelle vurderinger har dermed spilt inn. Et annet trekk er at det etter krigen (1950, 1970) er påfallende få som regner seg som samer. Ofte ble de samme menneskene (eller deres foreldre) i tiårene før krigen telt som samiske, mens de seinere ble registrert som norske. På tross av disse kildeproblemene, må norske folketellinger regnes for å være unikt gode når det gjelder etnisitet, i hvert fall i europeisk sammenheng. Vi har altså sikkert grunnlag for å si ganske mye om samisk nærvær gjennom historien. Som et apropos til debatten i avisene de siste ukene påpekte Thorvaldsen at avisinnlegg som bruker befolkningsstatistikk fra den gamle Tromsøysund kommune til å argumentere for at det samiske innslaget i vår kommune ”i uminnelige tider” har vært forsvinnende lite, er på ville veier. Dagens Tromsø er ikke bare byen. Tromsøysund er slått sammen med deler av Hillesøy og fremfor alt Ullsfjord kommuner, hvor det er flere bygder som lenge hadde høye prosentandeler sjøsamere på tross av fornorskningspolitikken. Således utgjorde samene halvparten av befolkninga i Ullsfjord ifølge statistikk fra folketellingene i 1920 og 1930.

Lokalhistorikerens perspektiv

Håvard Dahl Bratrein, professor emeritus ved Tromsø museum og spesialist på nordnorsk historie, foretok til sist en gjennomgang av samisk bruk av områder som i dag ligger innenfor Tromsø kommunes grenser. Han forklarte at vi historisk sett har tre grupper samer i Troms fylke. For det første har vi sjøsamere, tidligere omtalt som ”finner”, dernest flyttsamer fra Sverige, tidligere omtalt som ”lapper” og til sist markebygdsamer, dvs. flyttsamer som slo seg til som fastboende. Det er de to første gruppene som er relevante i Tromsø kommune. Reindrift foregår fortsatt, men eierne av flokkene er ikke lenger bosatt på svensk side. Et problem når man skal diskutere samisk nærvær er den folkelige oppfatninga av reindriftssamer som de eneste ”egentlige” samene. Sjøsamene er da også gjennomgående assimilert og har ikke lenger så tydelige kulturuttrykk som reindriftsutøverne. Det eneste unntaket er Nesseby kommune i Finnmark, hvor sjøsamisk kultur fremdeles er iøynefallende. Som et innspill til debatten om urbefolkningsbegrepet nevnte Bratrein at første gang Tromsø kirke blir nevnt i et pavebrev (1308), legges det til at den ligger ”juxta paganos”, altså ”nær hedningene”. Det er nærliggende å tolke at hedning her betyr same. I kilder fra 1500-tallet, da

også svensker og russere krevde skatt langs kysten på norsk side, finnes en rekke sjøsamiske bosteder i Tromsø nevnt, blant dem selve Tromsøya. Kildebildet endrer seg på 1600-tallet, da russere og svensker trakk seg unna og den danske statsmakten ble enerådende i kystområdene av det nordligste Norge. Men fortsatt er en rekke ubestridelig sjøsamiske bosettinger sporbare i kildene. Blant annet diskuterte Bratrein et materiale som også tidligere innledere hadde vært inne på: J. A. Friis' etnografiske kart fra ca. 1860. Her blir sjøsamene omtalt som "lapper", mens den gamle betegnelsen "finn" nå er reservert for kvenene. Navn på folkegrupper er ikke stabile i kildene, og tolkningen av dem stiller store krav til kildekritikk og lokalkunnskap.

Saken i sum

Etter at stedsnavnsgranskeren, arkeologen, befolkningsstatistikeren og lokalhistorikeren hadde sagt sitt, var det ikke mye rom for skepsis: Det samiske nærværet i Tromsø kommune har en lang historie. I kommentarrunden som fulgte, delte professor i historie Lars Ivar Hansen erfaringer fra problemer omkring etnisitet basert på sine kildestudier i Sør-Troms. Hans betraktninger fra et annet område i fylket utfylte paneldeltakernes innledninger angående stedsnavn, befolkningsstatistikk og etnisitet. Nevnes bør også Jon Arne Jørstad fra partiet Rødt, som påpekte problemer med enkelte debattanters bruk av samemantallet for å si noe om etnisitet. Liksom i USA, hvor man må registrere seg for å stemme, må man selv aktivt melde seg inn i mantallet for å få stemme til Sametinget. Rundt 50% gjør det i USA, og der er ikke citizenship en gang politisk ømtålig; hvor mange med samisk bakgrunn gjør det her hjemme? En koftekledd same fra Kautokeino, som vi dessverre ikke fikk notert oss navnet på, fortalte om erfaringer fra et tettsted hvor samisk fortsatt er morsmål for svært mange. Like fullt mente han å registrere hvordan tradisjonelle samiske navn gradvis forsvinner ut. Ungdom fra Kautokeino har enten ingen begrep om hva stedene heter, eller de bruker de offisielle norske navneformene som står på kartene. Ironien i dette er at de "norske" navnene ofte er lite annet enn en ordrett oversettelse av et samisk forlegg. Men når samisktalende ungdom slenger en samisk kasusendelse på et norsk navn, gjør ikke det ordet mer samisk.

Veien videre

Det er ikke Historisk forenings oppgave å mene noe om veien videre for samisk språk i Tromsø. Det er en politisk sak. Men de siste ukers avisinnlegg demonstrerer gang på gang at det er nødvendig å bringe nøytral og saklig informasjon ut til beslutningstakere og befolkningen for øvrig. Vi håper med dette å ha satt strek for debattinnlegg som hevder at samisk tilstedeværelse i Tromsø kommune er et marginalt fenomen av nyere dato.